

Citation:

H.J. Drossaart Lulofs, Levensbericht L.G. Westerink, in:
Jaarboek, 1991, Amsterdam, pp. 194-199

Leendert Gerrit Westerink

Leendert Gerrit Westerink

2 november 1913 – 24 januari 1990

Op 24 januari 1990 overleed te Buffalo Leendert Gerrit Westerink, Distinguished Professor Emeritus van de State University of New York at Buffalo, sedert 1966 correspondent van de Afdeling Letterkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Hij werd op 2 november 1913 te Velp geboren als zoon van Reinier Marinus Westerink, gereformeerd predikant en Neeltje Petronella Johanna Vuyk. Hij bezocht het Christelijk Lyceum te Arnhem en studeerde oude talen aan de RK Universiteit te Nijmegen, waar o.a. Schrijnen en Drerup zijn leermeesters waren. Omdat in de vooroorlogse jaren de perspectieven voor een klassiek filoloog bij het onderwijs ongunstig waren, begon hij een tweede studie in het Engels. In zijn Nijmeegse tijd is hij tot het katholieke geloof overgegaan en het pleit voor de goede geest en de irenische gemoedsgesteldheid die in zijn familie heerste dat de bittere controversen, die bij een dergelijke overgang zo dikwijls plachten op te treden, uitgebleven zijn. In 1945 studeerde hij af en huwde met Barbara Wilhelmina Schmidz. In hetzelfde jaar werd hij te Emmen benoemd tot leraar in het Grieks, Latijn en Engels. Hij zou daar twintig jaar blijven, tot 1965 toe.

Als student had hij reeds in 1942 met een artikel over Proclus, Procopius en Psellus het terrein betreden van de post-klassieke en de Byzantijnse wijsbegeerte dat het zijne zou blijven. In 1948 promoveerde hij te Nijmegen op een tekstuitgave van de 'Omnifaria Doctrina' van Michael Psellus, een veelzijdig Byzantijns geleerde en politicus uit de 11e eeuw. Van dit geschrift was nog geen volledige editie verschenen. Het bestond uit een verzameling van anecdoten van allerlei aard, die grotendeels aan filosofen en christelijke schrijvers waren ontleend. De collectie was op zichzelf niet erg belangrijk, maar Westerink verdedigde zijn keuze met de boutade dat het altijd beter was om zelf iets uit te zoeken dat nog niet bewerkt was, dan een studie te maken van een uit den treure behandeld onderwerp. Dat kwam immers onvermijdelijk neer op het bestrijden van de theorieën van de laatste voorganger *X*, het partij kiezen voor *P* met enige voorkeur voor *V* en enkele retouches van *R*, om te eindigen met de revelatie dat de reeds lang vergeten *C* toch eigenlijk de weg had bereid voor het enig juiste standpunt dat de promovendus voor het zijne hield.

In die jaren was de bestudering van het post-klassieke Grieks in de kringen van de klassiek filologen het apologetische stadium nog nauwelijks te boven gekomen. Hun belangstelling immers ging zelden verder dan de bloeiperiode van de Griekse literatuur. De historici van de filosofie echter konden zich een dergelijke hovaardige beperking niet veroorloven. Inderdaad was in 1882 de Pruisische Akademie al begonnen met de uitvoering van het enorme project van de uitgave van alle

Griekse commentaren op Aristoteles, afkomstig uit de tweede tot de veertiende eeuw na Christus. Niettemin was de macht van de classicisten zó groot, dat nog in 1935 de eminente geleerde Dodds het nodig vond om zijn belangrijke uitgave van Proclus' 'Elementen van de theologie' te beginnen met de ironische opmerking, dat degene die de wereld een doorwerkte uitgave van een boek uit het laatste tijdperk van Grieks-Romeins verval schenkt, op het eerste gezicht de verdenking op zich laadt van bij te dragen aan 'that most extensive of all sciences, the *Wissenschaft des Nichtwissenswerten*'.

Op de keper beschouwd was een dergelijke kleinerende kwalificatie van eigen werk – die overigens met de woorden 'that most extensive of all sciences' op boosaardige wijze ook nog een onbepaald aantal anderen trof – in de jaren dertig niet meer nodig. Juist in die tijd immers zijn grote projecten opgezet, die meestal waren ondergebracht in het *Corpus Philosophorum Medii Aevi* van de Union Académique Internationale en zich voornamelijk met secundaire bronnen bezig hielden: middeleeuwse vertalingen van Plato en Aristoteles in het Latijn, Syrisch, Arabisch en Hebreeuws en commentaren van niet-Griekse filosofen, die op die vertalingen waren aangewezen. En omdat deze filosofen over geen enkel middel beschikten om de aberraties van de vertalers te kennen, die vaak vele fouten hadden gemaakt en woorden of zelfs hele zinnen hadden toegevoegd of weggelaten, was een verschuiving van de interpretatie onvermijdelijk.

Bij alle zorg voor de traditie was er weinig aandacht geschonken aan de Griekse Plato-commentaren. Klibansky, die een Plato Latinus en een Plato Arabus redigeerde, had ze niet in zijn programma opgenomen, kennelijk omdat de voornaamste, Proclus' commentaren op de 'Staat', de 'Timaeus' en de 'Cratylus', al bij Teubner in Leipzig verschenen waren en de Deense geleerde Norvin andere uitgaven in het uitzicht had gesteld. Norvin was echter kort vóór de oorlog overleden, zodat de completering van de uitgaven niet verwezenlijkt kon worden.

De Griekse commentaren op beide filosofen waren bijzonder interessant, omdat zij zeer sterk beïnvloed waren door Neoplatonische stromingen. Dit had tot ingrijpende veranderingen in de interpretaties geleid die o.a. te maken hadden met de bij Neoplatonici levende overtuiging dat Plato en Aristoteles in wezen hetzelfde bedoeld hadden. Het gevolg was geweest dat de Aristoteles-commentaren rijkelijk door Plato en de Neoplatonici beïnvloed waren, terwijl in de commentaren op Plato geregeld een beroep op Aristoteles werd gedaan. Daar kwam bij dat Aristotelisme en Neoplatonisme zelf met de tijd aan vaak aanzienlijke veranderingen onderhevig waren. In de prelaties van de uitgaven van de Phaedo-commentaren, die bij onze Akademie verschenen zijn, heeft Westerink de gecompliceerde geschiedenis van de wederzijdse beïnvloeding uiteengezet, en geponcerd dat in de loop der tijden de commentaren de media werden van de heersende filosofische ideeën. Omdat zij een grote invloed hebben uitgeoefend op de theologie en de wetenschap in het algemeen, was de verschuiving van de standpunten cultuurhistorisch zeer belangrijk. Het bestuderen van die wijzigingen is fascinerend, maar het vergt buitengewoon veel van het opnemingsvermogen, het geheugen en vooral van het geduld van de onderzoeker. Immers hij die zich met deze commentaren bezighoudt moet niet alleen grondig op de hoogte zijn van de geschriften van Plato en Aristoteles zelf, maar moet er ook steeds op bedacht zijn dat de commentatoren, hoewel

zij de neiging vertoonden om aan het werk van hun voorgangers alles te ontnemen wat zij konden gebruiken, onverwacht nieuwe nuances konden aanbrengen in de interpretatie.

Door die zware eisen heeft Westerink zich niet laten afschrikken. Reeds zes jaar na zijn promotie (in 1954) publiceerde hij een commentaar van Proclus (een Neoplatonist van de vijfde eeuw na Chr.) op Plato's 'Eerste Alcibiades', waarvan nog geen kritische editie bestond. Evenals zijn proefschrift voldoet deze uitgave aan hoge eisen, maar zij is wel ascetisch. In de prelatie staat geen woord te veel en de verwijzingen zijn zonder toelichting geplaatst in de apparatus criticus. Westerink, in het dagelijks leven een man van weinig woorden, bleef voorlopig trouw aan zichzelf, ook in zijn publikaties.

Het boek heeft dadelijk de aandacht getrokken van ter zake kundigen. Toen ik in 1955 in Oxford Dodds ontmoette, die het gerecenseerd had, verzocht deze mij de auteur toch vooral te zeggen dat hij zich de enkele aanmerkingen niet moest aantrekken, omdat ook in een voortreffelijk werk altijd nog wel iets bijgesteld moest worden. De wens, uitgesproken aan het eind van zijn recensie, dat Westerink ook de commentaar van Olympiodoros uit de zesde eeuw zou uitgeven, werd een jaar later (1956) al vervuld en in 1959 volgde een editie van Damascius' colleges over de Philebos. De publikatie van een commentaar op de 'Eerste Alcibiades' lag in de lijn van de antieke traditie: de dialoog was in de canon van het antieke Plato-onderwijs de eerste die in de Akademie gelezen werd. Daarom hebben er juist op deze dialoog vele commentaren bestaan die thans verloren zijn, maar waarvan Proclus tal van citaten bewaard heeft.

Proclus' commentaar op de Alcibiades was incompleet overgeleverd, maar Olympiodoros (zesde eeuw) had evenals alle andere commentatoren zeer veel van het werk van zijn voorgangers, dus ook van Proclus, overgenomen. Daarom verschaften zijn werk veel materiaal dat voor de reconstructie van Proclus nuttig kon zijn. Maar de overlevering van Olympiodoros bood grote moeilijkheden, zoals Norvin ervaren had toen zijn proefschrift over die commentator een jaar na de promotie door Heiberg vernietigend gekritiseerd was. De moeilijkheid bestond vooral daarin dat van geen van de werken van Olympiodoros een origineel bewaard is, maar dat wij aangewezen zijn op collegedictaten van leerlingen. Die hebben veel verkort – zodat de tekst dikwijls onbegrijpelijk is geworden – of absurde fouten gemaakt. Norvin had de zware opgaaf niet aangekond en zijn uitgaven van de commentaren op de 'Phaedo' en de 'Gorgias' moesten dringend vervangen worden. Westerink heeft daarvoor gezorgd: de 'Gorgias' is bij Teubner verschenen en de 'Phaedo'-commentaar is in de Verhandelingen van de Akademie opgenomen.

In zijn Emmense tijd heeft hij het overigens niet bij vijf edities van commentaren gelaten. In de zomer van 1962 reisde hij naar Moskou om moeilijke plaatsen in een handschrift van kleine werken van de aartsbisschop Arethas (9e eeuw) te verifiëren, die in 1968 zouden verschijnen. In datzelfde jaar stuurde Dodds zijn leerling, H.D. Saffrey, naar hem toe, die gepromoveerd was op een deel van de omvangrijke 'Theologia Platonica' van Proclus. Van 1962 af hebben beide geleerden samengewerkt aan een uitgave van dat werk, dat zes delen in de Budé-editie zou gaan omvatten. Het laatste lag bij Westerink's dood nog bij de drukker.

Inmiddels begon het schoolwerk in Emmen hem zwaar te vallen, vooral toen de vrije zaterdag werd ingevoerd en hij niet langer van de middaglessen kon worden vrijgesteld. Nederlandse universiteiten hebben hem nooit meer geboden dan een tweede plaats op een voordracht in Nijmegen. Onze eigen Akademie is beschamend traag geweest: pas toen hij op voordracht van vier vooraanstaande geleerden – Dodds, Festugière, Solmsen en Cherniss – een professoraat in Buffalo (New York) had gekregen, is hij bij ons gekozen als corresponderend lid (in 1966). Bij mijn weten heeft hij nooit een vergadering bezocht, maar hij heeft aan zijn verplichtingen meer dan voldaan met twee van zijn rijpste werken: de Griekse commentaren van Olympiodorus en Damascius op de 'Phaedo'. Zij vertonen niets van de schroomvallige beknoptheid van zijn eerste uitgaven, maar zijn voorzien van een vertaling, een overvloed van annotaties die van zijn vertrouwdheid met het Plato-onderricht van die periode getuigen en uitgebreide inleidingen, die samen met de door Saffrey en hemzelf geschreven pefaties van de 'Theologia Platonica' een overrijke aanvulling geven van de gangbare werken over de geschiedenis van de wijsbegeerte, de theologie en de literatuur van die tijd.

Zijn loffelijk onvermogen om naar de voorgrond te dringen en reclame voor zichzelf te maken, heeft zonder twijfel een carrière in eigen land in de weg gestaan, maar in Amerika hebben zijn exceptionele kennis en zijn persoonlijke kwaliteiten rijkelijk weerklank gevonden. Daar heeft hij een schare van toegewijde leerlingen en medewerkers om zich heen verzameld en daar bleek hij over een groot organisatievermogen te beschikken. Seminars leverden medewerkers op met wie hij uitgaven verzorgde, zoals o.a. van Photius' 'Amphilochia' en zijn brieven (7 delen), een vertaling van de oecumenische (Photiaanse) concilies van de 9e eeuw, een commentaar op de 'Aphorismen' van Hippocrates (samen met B. Laourdas) en ten slotte nog eens Psellus. Hij gaf diens gedichten uit en dirigeerde tot vlak voor zijn dood uitgaven van werken en brieven van Psellus door leerlingen in Amerika, Canada en Europa.

In september 1947 was onze kennismaking in de leraarskamer van het Gemeente Lyceum te Emmen met een handdruk en het mompelen van namen conventioneel genoeg verlopen, maar een grote verrassing kwam een uur later al, toen ik hem in de 5e klas afloste. Hij had daar een begin gemaakt met de Plato lectuur en uit de aantekeningen op het bord was onmiddellijk duidelijk welke plaats hij behandeld had. De keurige rijen van namen en jaartallen, grammaticale vormen en syntactische bijzonderheden toonden de neerslag van wat een volmaakt goede les moest zijn geweest. Zo kwam het dat onze vriendschap begon met eerbiedige bewondering die in de loop van de jaren nog is toegenomen.

Hij was een bescheiden mens, schuchter haast en zwijgzaam in gezelschap. De kunst van luchtig converseren heeft hij nooit beheerst noch nagestreefd. Desondanks scheen hem niets te ontgaan van wat er om hem heen gebeurde, want hij kon naderhand de mensen die hij ontmoet en de gesprekken die hij gehoord had met veel humor en een spitse ironie karakteriseren, die nooit boosaardig of kwetsend was. En als hij al eens in een vergadering of een wetenschappelijk bijeenkomst het woord nam, was het altijd om een treffend oordeel te geven. Van verlegenheid zou ik dan ook niet willen spreken: eerder van een uitzonderlijk in-

troversie, een voortdurend bezig zijn met de verheven gedachten in de geest van het Platonisme en Neoplatonisme waarmee hij zo intens verkeerde.

Zijn concentratievermogen scheen vrijwel onbegrensd te zijn. In de eerste Emmense jaren had hij geen eigenlijke studeerkamer, maar dat deerde hem niet. Hij zat in de huiskamer met al het gedoe om zich heen en werkte rustig door. Daar heb ik hem op een avond aangetroffen met de 'Parmenides' – een van Plato's moeilijkste dialogen – op zijn schoot. Van die tijd heeft hij de behoefte om 'erbij te zijn' overgehouden. In al zijn latere huizen heeft de studeerkamer op de een of andere wijze met de huiskamer in verbinding gestaan en Vaders bureau was voor zijn kinderen een geliefde plaats om verstoppertje te spelen.

Zijn talenkennis was enorm. Als gymnasiast had hij Arabisch geleerd en hij vermaakte in de vacaties aan zee broers, zusters en vele neven en nichtjes met vertalingen uit de 1001 Nacht. Toen hij in 1970-1 een cursus aan het Collège de France moest verzorgen liet hij zijn voordrachten door een collega nakijken, die hem vroeg waar hij zich eigenlijk bezorgd om maakte, want er waren geen fouten te vinden. Het was zijn gewoonte om zich een nieuwe taal die hij nodig had, in korte tijd eigen te maken. Deens bijvoorbeeld om de publikaties van Norvin en Heiberg over Olympiodorus te lezen. Ik wist dat hij Armeens leerde om de vertaling van een verloren Aristoteles-commentaar te kunnen lezen en was niet eens verbaasd later in een van zijn geschriften te lezen dat hij bij de interpretatie van die tekst veel aan de Russische vertaling had gehad. In de literatuur oriënteerde hij zich zo breed mogelijk. Ik herinner mij een gesprek over de 51 soms zeer lijvige delen van de Aristoteles-commentaren die, zoals hij spottend constateerde, in de 20ste eeuw waarschijnlijk slechts door twee mensen gelezen waren: Hermann Diels, de redacteur van de serie en Karl Praechter, de recensent. Ik ben ervan overtuigd dat hij de derde is geweest. Zijn snelheid van werken was verbluffend. In de veertien jaar dat wij in Emmen collega's waren leenden wij dikwijls boeken van elkaar. Maar het lenersgedrag was wel zeer verschillend. Terwijl ik lang over een boek deed en treuzelde met het teruggeven, kwam hij zonder uitzondering steeds binnen de kortst mogelijke tijd om te ruilen. Meestal bracht hij dan een van zijn kinderen mee – bij voorkeur het jongste dochttertje (thans hoogleraar Interne Geneeskunde in Buffalo). Mijn vrouw en ik hebben hen altijd met graagte ontvangen en ons verheugd over de volkomen harmonie die tussen de zachtmoedige vader en het liefallige kind bestond. Die heel aparte band met kinderen is later ook op zijn kleinkinderen overgegaan. Aan de Frans sprekende kinderen van zijn oudste zoon zond hij geregeld zelfbedachte verhaaltjes in het Frans, en zijn laatste woorden betroffen het jongste kleinkind dat in een moeilijke situatie verkeerde.

Toen ik werd gevraagd om een levensbericht over Leen Westerink te schrijven, stond mij dadelijk een beeld van zijn persoonlijkheid voor ogen, maar ik wist niet of het nog gelden kon. Sinds 1965 had ik hem maar één keer vluchtig ontmoet, toen hij ons met zijn familie in Amsterdam opzocht. Maar uit de obituaries die mij uit Amerika zijn toegestuurd en uit een onvergetelijke brief die ik later van zijn vrouw ontving, bleek duidelijk dat zorgen niet nodig waren: Leen was zichzelf volkomen gelijk gebleven en zijn collega Garton heeft vrijwel hetzelfde gezegd wat ik ook had willen zeggen. Met hem denk ik dankbaar terug aan de lichtende glimlach ('a sudden, bright, salvific smile' zegt Garton) van deze edele mens.